

יסודות סוכה

שיעור חמישה עשר

שמחת בית השואבה

מקורות

- א. גמ' סוכה נ.נא. "החליל חמשה וששה... מששת ימי בראשית"; משנה נא.:-
- ב. רש"י נ. ד"ה בית השואבה; תוס' נ: ד"ה חד תני; [מהרש"א חידושי אגדות נ: ד"ה דכתיב]
- ג. רמב"ם הל' תמידין ומוספין פ"י ה"ו-י; הל' לולב פ"ח ה"ב-טו
- ד. ספר המצוות מ"ע נד
- ה. ביאור הרי"פ פערלא לסהמ"צ לרס"ג מילואים סי' ה "איברא דעיקר... דמיירי הך קרא"
- ו. עמק ברכה 'שמחת בית השואבה' א

ביאור הרי"פ פערלא לסהמ"צ לרס"ג מילואים סי' ה

איברא דעיקר דברי הרמב"ם ז"ל אלו נפלאים מאוד אצלי, ותמיחני מאוד לא על נושאי כליו בלבד אלא גם על כל האחרונים ז"ל שלא נתעוררו כלל על דבריו הללו, דמלבד שלא העירו את מקורו אלא גם לא הרגישו בעיקר דבריו אלו שהם מתמיהים מאוד לכאורה, וגם דבריו סותרים זה את זה, דמבואר להדיא דס"ל דשמחה זו שנקראת בתלמוד בכל מקום שמחת בית השואבה, מעיקר דינא מדאורייתא לא שייכא למצות ניסוך המים שבחג כלל אלא מצוה מיוחדת בפ"ע היא במקדש משום חובת היום בחג הסוכות, מלבד שמחת הרגל הנוהגת במדינה בכל הרגלים, ועל זה קאי קרא דושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים, שבא הכתוב לצוות על שמחה יתירה זו שלפני ה' במקדש שבעת ימי חג הסוכות בלבד ולא בשאר הרגלים. והדבר מבואר מאליה דמהאי טעמא לא הזכיר הרמב"ם ז"ל כלום משמחה זו שנקראת בכל מקום שמחת בית השואבה במקומה בהלכות נסוך המים בחג (בהלכות תמידין ומוספין פ"י), שכתב שם כל הלכות נסוך המים כולן ומשמחה זו לא הזכיר שם כלום אפילו ברמיזא בעלמא, ולא הביא מצות שמחה זו אלא כאן סוף הלכות לולב, וגם לא קרא שם שמחה זו היתירה כמו שנקראת בכל מקום בדברי רז"ל שמחת בית השואבה ולא רמז על שם זה כלל, ולא הזכיר כלום שהיתה בשעת שאיבת מי הניסוך, כמבואר להדיא במשנה ערוכה במקומה (סוכה פרק החליל נא ע"א) ע"ש, והיינו משום דלשיטתו מעיקר דינא דאורייתא שמחה זו לא שייכא לנסוך המים כלל ומצוה בפ"ע מצד עצמה היא, ונפקא מקרא דושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים, אבל מצות נסוך המים לא נפקא מקרא כלל ואינה אלא הלכה למשה מסיני, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל (בהלכות תמידין ומוספין שם ה"ו) ע"ש ובכ"מ שם. אלא שנהגו לעשותה בעת שאיבת מי הניסוך ובמקומה, וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפיה"מ (ריש פרק החליל) וז"ל, ובית השואבה שם המקום שהיו מתקנין לשמחה זו, וקראו לו זה השם משום ושאתם מים בששון עכ"ל ע"ש, אבל מעיקר דינא אינם ענין זה לזה כלל, ובהכי ניחא שפיר מה שקראה שמחת בית השואבה ולא קראה שמחת השואבה.

ומקור דברי הרמב"ם ז"ל בזה לפי הנראה הוא מדאמרינן (פרק החליל נא ע"א) מחלוקת בשיר של שואבה דריב"י סבר שמחה יתירה נמי דוחה שבת, ורבנן סברי שמחה יתירה אינה דוחה שבת ע"ש, ומדקרי לה שמחה יתירה משמע דשייכא למצות עשה דשמחת הרגל שהיא רק באכילת שלמי שמחה ושתיית יין וכיו"ב, אלא שבמקדש בחג הסוכות הוסיף הכתוב וצוה על שמחה נוספת ויתירה בשיר וריקודים ומחולות וכיו"ב. והכי נמי לעיל (נ ע"ב) אמרינן אבל שיר של שואבה דברי הכל שמחה יתירה היא ואינה דוחה את השבת, כן היא גירסת רש"י ופסקי ר"ד והריטב"א ותוס' הרא"ש והרב המאירי ז"ל שם, וכך הוא בש"ס כת"י כמו שכתב בדקדוקי סופרים שם ע"ש. וכבר נדחק רש"י ז"ל שם לפרש מאי דקרי לה שמחה יתירה וכתב שם (בד"ה דברי הכל) וז"ל, דברי הכל שמחה יתירה

היא ואינה מן התורה אלא לחבב את המצוות ולא דחי שבת עכ"ל ע"ש. אבל לשיטת הרמב"ם ז"ל ודאי דאורייתא היא, ונפקא מקרא דושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים, אלא משום שלא צוה עליה הכתוב אלא לשמחה יתירה לא דחיא שבת, והיינו דלא קאמר תלמודא שיר של שואבה דרבנן הוא ואינה דוחה שבת, דהרי ודאי שום מצוה דרבנן אינה דוחה שבת אפילו אינה משום חבוב מצוה לחוד. ועיין בפסקי סוכה להרי"ד שם שהרגיש בזה ותיירץ, אבל מכל מקום לישנא דתלמודא דחוק לפי זה, וזהו שקראה הרמב"ם ז"ל כאן שמחה יתירה, אבל שיטתו זו חדשה היא מאוד, ותמיהני מאוד שלא שמו לבם עליו לא הראשונים ז"ל ולא אחד מן האחרונים ז"ל.

אבל עיקר דברי הרמב"ם ז"ל בזה תמוהים ונפלאים מאוד אצלי, דמלבד דעיקר הך דרשא דושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים לשמחה יתירה שבמקדש לא נתבאר מקורה. ודברי הרב המגיד ז"ל שכתב שם על דברי הרמב"ם ז"ל, דברי רבינו עד השמחה שישמח אדם וכו' מבוארים בפרק החליל בבאור וכו' עכ"ל ע"ש, תמוהים מאוד אצלי, שלא הרגיש דבזה אין שום מקור לדברי הרמב"ם ז"ל מההיא דהתם, ואדרבה לפום פשטן של דברים בכל הסוגיא דהתם לא משמע הכי, וגם בכל דוכתא מבואר דקרא דושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים על מצות לולב שבמקדש הוא דקאי, ומהך קרא הוא דנפקא לן הא דתנן פרק לולב הגזול (מא ע"א) ובפרק לולב וערבה (מב ע"ב) ובשאר דוכתי דבמקדש המצוה ליטול לולב כל שבעה מדאורייתא, וכמבואר בספרא (פרשת אמור פט"ז) ובברייתא פרק לולב וערבה (מג ע"א) ובשאר דוכתי, וכן מבואר בדברי הרמב"ם ז"ל גופיה שם בהלכות לולב גופא לעיל מיניה (פ"ז הלכה יג) ע"ש. וא"כ דבריו ז"ל סותרים זה את זה במקומן, דהרי לפי המבואר שם לא מיירי ההוא קרא במצות שמחה כלל אלא במצות לולב הוא דמיירי, וגם הוא דבר הלמד מענינו דבהכי הוא דמיירי הך קרא.

עמק ברכה 'שמחת בית השואבה' א

סוכה ד' נ': 'החליל חמשה וששה זהו חליל של בית השואבה שאינו דוחה לא את השבת' וכו'. ופרש"י: 'בית השואבה - כל שמחה זו אינה אלא בשביל ניסוך המים, כדמפרש ושאתם מים בששון'. ובגמ': 'אתמר, ר"י ור"ע, חד תני שואבה וחד תני חשובה וכו', מאן דתני שואבה לא משתבש, דכתיב ושאתם מים בששון; ומאן דתני חשובה לא משתבש, דמצוה חשובה היא ובאה מששת ימי בראשית'. ופרש"י: 'מששת ימי בראשית, דאמרן לעיל שיתין נבראו מששת ימי בראשית לקבל הנסכים'. הנה מבואר, דעיקר שמחת בית השואבה לא היתה אלא מפני ניסוך המים. וכן משמע נמי מפשטות לשון המשנה דלהלן: 'כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה' וכו'. אך הרמב"ם בפ"ח מהל' לולב הי"ב כתב וז"ל: 'אע"פ שכל המועדות מצוה לשמוח בהם, בחג הסוכות היתה במקדש יום שמחה יתירה, שנאמר: ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים, וכיצד היו עושין' וכו'. הרי מבואר דעת הרמב"ם דשמחת בית השואבה הוי מדאורייתא, מקרא ד'ושמחתם לפני ה' אלקיכם', דהוי מצות עשה מיוחדת לשמוח לפני ה' במקדש. ולכאורה צ"ע על הרמב"ם מכל הסוגיא הנ"ל, דמשמע דהוי משום ניסוך המים. וגם עיקר דבריו של הרמב"ם צ"ע, איפה הוא המקור לדבריו, הא לא נמצא בשום מקום בחז"ל זאת הדרשה לענין שמחה יתירה במקדש.

ונראה ביאור דבריו, דאין כוונתו כלל לומר דשמחת בית השואבה הוי חיוב מדאורייתא, דבאמת לא מצינו דרשה זאת על עשיית שמחה יתירה במקדש, אלא כוונתו למה דדרשינן בתורת כהנים פרשת אמור, דלולב ניטל במקדש כל שבעה מקרא ד'ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים, והיינו בד' מינים, וסבר דחלוק בזה לולב במקדש כל ז' מלולב בגבולים ביום ראשון, דלולב בגבולים ביום ראשון הוי מצות נטילה גרידא, אבל לולב במקדש כל ז' עיקרו הוי מצות שמחה, לשמוח לפני ה' במקדש עם הד' מינים, כדכתיב: 'ושמחתם לפני ה' ועל כן, נהי דהמצוה היא לשמוח עם הד' מינים דוקא, אבל שמחה גרידא בלי ד' מינים אין בזה מצוה, אבל מכל מקום סוף סוף כיון דאיכא במקדש חיוב שמחה יתירה לשמוח עם הד' מינים, על יסוד מצוה זו הוא שתיקנו חז"ל וסדרו את שמחת בית השואבה. וזהו שכתב הרמב"ם: 'בחג הסוכות היתה' במקדש יום שמחה יתירה, שנאמר ושמחתם לפני ה' שבעת ימים', הרי שלא כתב הרמב"ם דאיכא חיוב בזה או מצוה, אלא "היתה" במקדש, והיינו שהיו מסדרין שמחה יתירה במקדש מפני מצות השמחה בד' מינים שבמקדש. זהו עיקר הטעם של שמחת בית השואבה לדעת הרמב"ם, ולא מפני ניסוך המים כדעת רש"י. אך מפני שהיו ממשיכין בזאת השמחה עד הבוקר והיו מסמיכין אותה עם מילוי וניסוך המים, כדתנן בהמשנה דלהלן, על כן היו קוראין אותה בשם בית השואבה, או חשובה, על שם מילוי וניסוך המים. וזהו דקאמר הגמ' דמאן דתני בית השואבה לא משתבש, ומאן דתני בית חשובה נמי לא משתבש.

המשנה בפרק חמישי קובעת שבליילי חול המועד של סוכות היו מקיימים במקדש את 'שמחת בית השואבה':

החליל חמשה וששה, זהו החליל של בית השואבה שאינה דוחה לא את השבת ולא את יום טוב.
[משנה נ.]

המשנה בהמשך הפרק מוסיפה ומפרטת את סדר שמחת בית השואבה:

כל מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו. במוצאי יום טוב הראשון של חג ירדו לעזרת נשים ומתקנין שם תקון גדול, ומנורות של זהב היו שם וארבעה ספלים של זהב בראשיהן, וארבע סולמות לכל אחד ואחד, וארבעה ילדים מפרחי כהונה ובידיהם כדים של שמן של מאה ועשרים לוג שהן מטילין לכל ספל וספל... חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם באבוקות של אור שבידיהן ואומרים לפניהן דברי שירות ותושבחות, והלויים בכנורות ובנבלים ובמצלתיים ובחצוצרות ובכלי שיר בלא מספר על חמש עשרה מעלות היורדות מעזרת ישראל לעזרת נשים, כנגד חמשה עשר שיר המעלות שבתהלים, שעליהן לויים עומדין בכלי שיר ואומרים שירה. ועמדו שני כהנים בשער העליון שיורד מעזרת ישראל לעזרת נשים ושני חצוצרות בידיהן, קרא הגבר תקעו והריעו ותקעו, הגיעו למעלה עשירית תקעו והריעו ותקעו, הגיעו לעזרה תקעו והריעו ותקעו. היו תוקעין והולכין עד שמגיעין לשער היוצא מזרח, הגיעו לשער היוצא ממזרח הפכו פניהן למערב ואמרו: אבותינו שהיו במקום הזה אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחוים קדמה לשמש ואנו ליה עינינו. רבי יהודה אומר: היו שונין ואומרין 'אנו ליה וליה עינינו'.

[משנה נא.-]

המשנה פותחת בתיאור השמחה שבמקדש במשך הלילה, ולאחר מכן מתארת את טקס שאיבת המים לצורך ניסוך המים. בפשטות, נראה מכך שהשמחה היא מחמת שאיבת המים וניסוכם על גבי המזבח.

הבנה זו מפורשת בדברי רש"י:

שמחת בית השואבה היו שמחים בחג, לכבוד שאיבת ניסוך המים. [רש"י מב: ד"ה החליל]

בית השואבה – כל שמחה זו אינה אלא בשביל ניסוך המים, כדמפרש 'ושאבתם מים בששון'. [רש"י נ. ד"ה בית השואבה]¹

הבנה זו מבוססת על דברי הגמרא הדנה האם השמחה נקראת 'שמחת בית השואבה' או 'שמחת בית החשובה':

איתמר, רב יהודה ורב עינאי, חד תני שואבה וחד תני חשובה. אמר רב זוטרא: מאן דתני שואבה לא משתבש, ומאן דתני חשובה לא משתבש. מאן דתני שואבה לא משתבש, דכתיב 'ושאבתם מים בששון', ומאן דתני חשובה לא משתבש, דאמר רב נחמן: מצוה חשובה היא ובאה מששת ימי בראשית.

הגמרא מבארת שהשם 'שמחת בית השואבה' מבוסס על הכתוב "ושאבתם מים בששון", והשם 'שמחת בית החשובה' נובע מכך ש"מצוה חשובה היא ובאה מששת ימי בראשית". בפשטות, לפי שתי השיטות השמחה קשורה לניסוך המים: לפי השיטה שהשם הוא 'בית השואבה', הקשר לשאיבת המים מפורש – "ושאבתם מים בששון"; ולפי השיטה שהשם הוא 'בית החשובה', השמחה קשורה למצות החשובה ו"באה מששת ימי בראשית", שהיא מצות ניסוך המים, כפי שמבאר רש"י:

מששת ימי בראשית – דאמרן לעיל, שיתין נבראו מששת ימי בראשית לקבל הנסכים.

¹ וכן עולה מדברי רש"י [נה. ד"ה אומרים]: "אומרים הבו לה' וגו' – כל המזמור על שם שהיום תחלת שמחת בית השואבה, דהיינו 'כבוד ועוז', ובאותו מזמור 'קול ה' על המים' – על שם ניסוך המים".

[סוכה נ: ד"ה מששת]²

לעומת דברים אלו, הירושלמי מבאר את השם 'שמחת בית השואבה' באופן אחר:

אמר רבי יהושע בן לוי: למה נקרא שמה בית שואבה? שמשם שואבים רוח הקודש, על שם 'ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה'.
[ירושלמי סוכה פ"ה ה"א]³

לפי דבריו, השם 'בית השואבה' אמנם מבוסס על הכתוב "ושאבתם מים בששון", אך השאיבה האמורה אינה **שאיבת מים** לניסוך המים אלא **שאיבת רוח הקודש** מחמת השמחה.

האם הירושלמי חולק על הקשר בין שמחה זו למצות ניסוך המים? המהרש"א טוען שגם הירושלמי מודה לכך:

ונראה דגם לפי הירושלמי מהאי קרא ילפינן דבעינן שמחה בניסוך המים, כדאמרין בפרק לולב וערבה, אלא דהכי קאמר בירושלמי: כיון דעיקר המצוה היא ניסוך המים, ושאיבת מי שילוח צורך ניסוך הוא כדקתני לעיל... הוי ליה למקרי בית ניסוך. וקאמר, משום שעל ידי השמחה שהיתה שם על ידי ניסוך המים היו שואבין רוח הקודש... משום הכי קורין ליה בית השואבה.
[מהרש"א חידושי אגדות שם, ד"ה דכתיב ושאבתם]

לדבריו, הירושלמי מודה שהשמחה באה מחמת ניסוך המים, אלא כוונתו להסביר מדוע השמחה נקראת על שם השאיבה ולא על שם הניסוך, שהוא עיקר המצוה. בשל כך מבאר הירושלמי, שהשאיבה האמורה היא שאיבת רוח הקודש.

מדברי הרמב"ם עולה שיטה שונה. הרמב"ם מביא את דיני ניסוך המים בהלכות תמידין ומוספין:

כל שבעת ימי החג מנסכין את המים על גבי המזבח, ודבר זה הלכה למשה מסיני... כיצד היו עושין? צלוחית של זהב מחזקת שלשה לוגין היה ממלא אותה מן השילוח, הגיעו לשער המים תקעו והריעו ותקעו, עלה לכבש ופנה לשמאלו ונותן המים מן הצלוחית לתוך הספל שהיה שם, ושני ספלים של כסף היו שם, מערבי היה בו המים, ומזרחי היה בו היין של נסך, והיו מנוקבין כמין שני חוטמין דקין, ושל מים היה נקב שלו דק משל יין כדי שיכלה המים עם היין כאחד.
[הל' תמידין ומוספין פ"ה ה"ז]

הלכות אלו מבוססות על המשניות בפרק רביעי ובפרק חמישי, תוך השמטה בולטת של כל עניין שמחת בית השואבה⁴, המובא ברמב"ם בסוף הלכות לולב:

אף על פי שכל המועדות מצוה לשמוח בהן, בחג הסוכות היתה שם במקדש שמחה יתירה, שנאמר 'ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים'. וכיצד היו עושין? ערב יום טוב הראשון היו מתקנין במקדש מקום לנשים מלמעלה ולאנשים מלמטה כדי שלא יתערבו אלו עם אלו, ומתחילין לשמוח ממוצאי יום טוב הראשון, וכן בכל יום ויום מימי חולו של מועד מתחילין מאחר שיקריבו תמיד של בין הערבים לשמוח שאר היום עם כל הלילה.

והיאך היתה שמחה זו? החליל מכה ומנגנין בכנור ובנבלים ובמצלתים וכל אחד ואחד בכלי שיר שהוא יודע לנגן בו, ומי שיודע בפה בפה, ורוקדין ומספקין ומטפחין ומפזזין ומכרכרין כל אחד ואחד כמו שיודע ואומרים דברי שיר ותושבחות, ושמחה זו אינה דוחה לא את השבת ולא את יום טוב.

² ע"י עוד בדברי רש"י [ויקרא ב, ג]: "מלח ברית – שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית, שהובטחו המים התחתונים ליקרב במזבח במלח וניסוך המים בחג".

³ דברי הירושלמי מובאים בתוספות [נ: ד"ה חד].

⁴ הלכות אלו, עם שלוש ההלכות הבאות, הן העתקה של המשניות בסוף פרק ד' [מ"ט-ג], ושל חציה השני של משנה ד' שבפרק ה'; תוך השמטת כל המשניות הנמצאות בתוך [פ"ה מ"א-ג], העוסקות בשמחת בית השואבה.

מצוה להרבות בשמחה זו, ולא היו עושים אותה עמי הארץ וכל מי שירצה, אלא גדולי חכמי ישראל וראשי הישיבות והסנהדרין והחסידים והזקנים ואנשי מעשה הם שהיו מרקדין ומספקין ומנגנין ומשמחין במקדש בימי חג הסוכות, אבל כל העם האנשים והנשים כולן באין לראות ולשמע. [הל' לולב פ"ח ה"ב-יד]

נראה מכך כי הרמב"ם מפריד בין שמחת בית השואבה לבין מצות ניסוך המים⁵, ולדידו השמחה אינה מחמת השאיבה והניסוך⁶.

לשיטתו, מהו טעמה של שמחה זו? בספר המצוות כותב הרמב"ם:

המצוה הנ"ד היא שצונו לשמוח ברגלים, והוא אמרו יתעלה 'ושמחת בחגך'... והעניין הראשון הרמזו אליו בצווי הזה הוא שיקריב קרבן שלמים על כל פנים... וכולל באמרו 'ושמחת בחגך' מה שאמרו גם כן 'שמח בכל מיני שמחה'. ומזה לאכול בשר בימים טובים ולשתות יין וללבוש בגדים חדשים ולחלק פירות ומיני מתיקה לקטנים ולנשים, ולשחוק בכלי ניגון ולרקוד במקדש לבד והיא שמחת בית השואבה. זה כולו נכנס תחת אמרו 'ושמחת בחגך'. [ספר המצוות לרמב"ם מ"ע נד]

לפי דבריו אלו, מקורה של שמחת בית השואבה הוא בכתוב "ושמחת בחגך", המצווה על השמחה ברגלים⁷.

אמנם, לפי זה לא ברור מדוע שמחת בית השואבה נעשית דווקא בחג הסוכות, על אף שהכתוב "ושמחת בחגך" התפרש על ידי חז"ל כמתייחס לכל הרגלים. ונראה⁸ שמטעם זה ב'משנה תורה' הרמב"ם מבסס את שמחת בית השואבה על מקור אחר:

אף על פי שכל המועדות מצוה לשמוח בהן, בחג הסוכות היתה שם במקדש שמחה יתירה, שנאמר 'ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים'. [הל' לולב פ"ח ה"ב]

לדבריו, הכתוב "ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים" מלמד שבסוכות קיימת במקדש 'שמחה יתירה', ושמחה זו מתקיימת בשמחת בית השואבה.

הרי"ף פ' פערלא תמה על דברי הרמב"ם:

אבל עיקר דברי הרמב"ם ז"ל בזה תמוהים ונפלאים מאוד אצלי, דמלבד דעיקר הך דרשא ד'ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים' לשמחה יתירה במקדש לא נתבאר מקורה... וגם בכל דוכתא מבואר דקרא ד'ושמחתם לפני ה' אלקיכם שבעת ימים' על מצות לולב שבמקדש הוא דקאי, ומהך קרא הוא דנפקא לן... דבמקדש המצוה ליטול לולב כל שבעה מדאורייתא... ואם כן דבריו ז"ל סותרים זה את זה במקומן, דהרי לפי המבואר שם לא מיירי ההוא קרא במצות שמחה כלל, אלא במצות לולב הוא דמיירי.

[ביאור הרי"ף פ' פערלא לשהמ"צ לרס"ג, מילואים סי' ה]

⁵ ייתכן והרמב"ם הלך בדרכו של הירושלמי דלעיל, ועל פיו ביאר גם את דברי הבבלי (ועי' בדברי הרמב"ם בפירוש המשנה [פ"ה ה"א]: "ובית השואבה – שם המקום שהיו מתקנינים לשמחה ולזמר, וקראוהו בשם זה כמו שנאמר 'ושאבתם מים בששון' וכו"). ויש לעיין כיצד ביאר הרמב"ם את השיטה השנייה, שהשמחה נקראת 'שמחת בית החשובה' על שם ש"מצוה חשובה היא ובאה מששת ימי בראשית". [ועי' עמק ברכה 'שמחת בית השואבה', א] הדין בכך].

⁶ הרי"ף פ' פערלא [ביאור לשהמ"צ לרס"ג מילואים סי' ה] כותב שמקורו של הרמב"ם הוא בדברי הגמרא [נא]. המגדירה את שמחת בית השואבה כ'שמחה יתירה', ומבחינה בינה לבין 'שיר של קרבן' הדוחה את השבת.

⁷ הרב פרופ' דוד הנשקה [בספרו 'שמחת הרגל בתלמודם של תנאים' עמ' 126 הערה 136] מציין, שכנראה מקורו של הרמב"ם הוא במדרש תנאים [דברים טז, יד]: "דבר אחר, 'ושמחת בחגך' – זו שמחת בית השואבה. ולמה נקראת שמחת בית השואבה? ששם היו שואבין ברוח הקדש, על שם 'ושאבתם בששון ממעיני הישועה'. מיכן אמרו, החליל חמשה ושה, זה חליל של בית השואבה שאינו דוחה לא את השבת ולא את יום טוב".

⁸ כן כותב הרב דוד הנשקה [שם].

הרי"פ פערלא תמה, הרי חז"ל מפרשים את הכתוב "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים" כמלמד על מצות לולב המתקיימת במקדש כל שבעת ימי החג. ואם כן, כיצד לומד הרמב"ם מכתוב זה על קיומה של 'שמחה יתירה' במקדש בימי החג?

העמק ברכה מיישב תמיהה זו:

ונראה ביאור דבריו, דאין כוונתו כלל לומר דשמחת בית השואבה הוי חיוב מדאורייתא, דבאמת לא מצינו דרשה זאת על עשיית שמחה יתירה במקדש, אלא כוונתו למה דדרשינן בתורת כהנים פרשת אמור, דלולב ניטל במקדש כל שבעה מקרא ד'ושמחתם לפני ד' אלקיכם שבעת ימים, והיינו בד' מינים, וסבר דחלוק בזה לולב במקדש כל ז' מלולב בגבולים ביום ראשון, דלולב בגבולים ביום ראשון הוי מצות נטילה גרידא, אבל לולב במקדש כל ז' עיקרו הוי מצות שמחה, לשמוח לפני ד' במקדש עם הד' מינים, כדכתיב: 'ושמחתם לפני ד'. ועל כן, נהי דהמצוה היא לשמוח עם הד' מינים דוקא, אבל שמחה גרידא בלי ד' מינים אין בזה מצוה, אבל מכל מקום סוף סוף כיון דאיכא במקדש חיוב שמחה יתירה לשמוח עם הד' מינים, על יסוד מצוה זו הוא שתיקנו חז"ל וסדרו את שמחת בית השואבה. וזהו שכתב הרמב"ם: 'בחג הסוכות "היתה" במקדש יום שמחה יתירה, שנאמר ושמחתם לפני ד' שבעת ימים', הרי שלא כתב הרמב"ם דאיכא חיוב בזה או מצוה, אלא "היתה" במקדש, והיינו שהיו מסדרין שמחה יתירה במקדש מפני מצות השמחה בד' מינים שבמקדש.

[עמק ברכה, 'שמחת בית השואבה' א]

העמק ברכה מבאר, כי אין כוונת הרמב"ם שהכתוב "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם" מצווה על קיום שמחת בית השואבה, אלא על שמחה לפני ה' בשבעת ימי החג בארבעת המינים. אמנם, על בסיס העיקרון שימים אלו הם ימי שמחה יתירה במקדש, חכמים תיקנו לקיים את שמחת בית השואבה בלילי החג.

מפשטות הכתובים [ויקרא כג, לט-מ; דברים טז, יג-טו] עולה שהשמחה היתירה הקיימת בחג הסוכות קשורה להיותו זמן האסיף: בתקופה זו האדם אוסף את פירותיו וליבו מלא שמחה והודיה. לפי זה, משמעות הכתוב "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים" היא, שעל האדם לבטא את שמחתו לפני ה' – במקדש.

אמנם, ניתן למצוא בכתוב "ושמחתם לפני ה' אלוהיכם" משמעות נוספת. "לפני ה'" אינו רק מקום השמחה, אלא זהו גם תוכן השמחה. השמחה נובעת מחמת ההימצאות לפני ה'⁹. לפי זה, השמחה המיוחדת של חג הסוכות אינה רק שמחת האסיף ושפע היבול, אלא היא נובעת גם מכפרת העוונות, טהרת המקדש וחידוש השראת השכינה לאחר התרצות ה' לישראל ביום הכיפורים.

נאה לסיים את סדרת שיעורינו על יסודות מסכת סוכה, בדברי הגר"א בפירושו לשיר השירים, בהם עסקנו בשיעור הפתיחה למסכת:

סוכות שהוא זכר להיקף ענני כבוד שהיה תלוי בבניין המשכן כידוע. ובזה יתורץ מה שהקשו, למה אנחנו עושים סוכות בתשרי, כיון שהוא נגד היקף ענני כבוד היה ראוי לעשות בניסן, כי בניסן היה תחילת היקף עננים. אבל נראה לפי שכשעשו את העגל נסתלקו העננים, ואז לא חזרו עד שהתחילו לעשות משכן, ומשה ירד ביום הכיפורים ובמחרת יום הכיפורים 'ויקהל משה' וציוה על מלאכת המשכן, וזה היה בי"א תשרי, וכתב 'והם הביאו עוד נדבה

⁹ וכן תמה האדר"ת [זהב שבא פסחים עא. ד"ה ואתה].

¹⁰ הקשר בין השמחה להימצאות לפני ה' מופיע באופן בולט ושיטתי לאורך פרשת ראה [יב, ז; יב, יב; יב, יד; יב, טז; יב, יז; יב, יח; יב, יט].

בבוקר בבקר, הרי י"ג תשרי, ובי"ד תשרי נטלו כל חכם לב ממשה את הזהב במנין ומשקל, ובט"ו התחילו לעשות, ואז חזרו ענני הכבוד. ולכן אנו עושין סוכות בט"ו בתשרי.

[פירוש הגר"א לשיר השירים א, ד]

הגר"א מבאר כי חג הסוכות מבטא את השראת השכינה בישראל, גם לאחר החטא, שהתבטאה בחזרת ענני הכבוד בט"ו בתשרי לאחר חטא העגל. לדבריו, קיים קשר הדוק בין חג סוכות ליום הכיפורים: יום הכיפורים הוא יום מחילת העוונות, וסוכות הוא זמן חידוש השראת השכינה שלאחר החטא.

דברים אלו משלימים את הנאמר על יסוד השמחה הקיימת בחג הסוכות. לאחר שמתקיים ביום הכיפורים "לפני ה' תטהרו", זוכים בחג הסוכות ל"ושמחתם לפני ה' אלוהיכם שבעת ימים".

בעזרת ה' בשיעור הבא נתחיל את סדרת שיעורינו על יסודות מסכת ביצה.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

השיעור מוקדש לעילוי נשמת רחל בת יצחק וולטרס ז"ל

ולעילוי נשמת אברהם בן צבי פייר ז"ל